

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
------------------------	---

РОЗДІЛ I КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПРАКТИКИ НА СУБНАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

1.1. Перший етап, або «відкриття» недосліджуваного предмета в межах політичної науки	9
1.2. Другий етап, або «утвердження» самостійного напрямку наукових досліджень у політичній компаративістиці	32
1.3. Третій етап, або наукова різноманітність субнаціональної теми	78
1.4. Українські дослідження та їхні теоретичні особливості	168

РОЗДІЛ II МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУБНАЦІОНАЛЬНОЇ ТЕМИ

2.1. Методика та її роль у вивченні субнаціональних явищ і процесів	192
2.2. Методики вимірювання субнаціональних політичних режимів: загальні тенденції розвитку у рамках політичної науки	197
2.3. Об'єктивні (інституційні) техніки вимірювання субнаціональних політичних режимів	201
2.4. Суб'єктивні (експертні) техніки вимірювання субнаціональних політичних режимів	224

ПІСЛЯМОВА	238
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК (УКР./ОРИГ.)	241
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	244

Передмова

Субнаціональна тема у політичній науці – це однозначно новий, у контексті історії свого розвитку, напрям у компаративних розвідках. Сьогодні його вивчення перебуває у розквіті, бо наявна широко розроблена теоретико-методологічна основа. Проте цьому передувала складний і тривалий процес кристалізації специфічного предмета осмислення, його конкретизація та методичне забезпечення.

Процес децентралізації детермінував інтерес до субнаціонального рівня політики в унітарних і федеративних країнах, які в останній чверті ХХ ст. стали на шлях демократизації. Відтак на початку ХХІ ст. відбулося формування нового концептуального підходу стосовно вивчення політичних інститутів і процесів. Проте він, у часовому контексті, був відірваний від практики, що тривала уже близько тридцяти років. Отож, об'єктивно виникла необхідність у висвітленні еволюції та теоретичного підґрунтя субнаціональної тематики у політичній науці, аби зрозуміти повністю методологічну основу політичної практики – її «онтологію». Врешті-решт, поняття «субнаціональний рівень» тривалий час використовували лише як матрицю для досліджень, тобто фон, на якому аналізували політико-соціальні процеси, але не як безпосередній предмет вивчення, що, звісно, гальмувало його наукове відкриття у політології.

У підсумку, детермінуючись процесами демократизації/децентралізації, субнаціональна одиниця почала відображати якісно-кількісний еквівалент змін на рівні держави (одночасно

у її частинах теж) і постала феноменом політичного життя, що не розглядався уже як мінімізований прояв національної політики. Ця ситуація була властивою для унітарних і для федеративних держав.

Аналіз субнаціональних одиниць почав відігравати значно більшу роль у порівняльній політології. Було втілено достатню кількість досліджень з таких питань, зокрема етнонаціональні конфлікти, економічні, політичні і соціальні реформи та демократизація, що залежали від порівняння потенціалу субнаціональних конструкцій загалом і між собою. Щоправда, до кінця ХХ ст. було приділено недостатньо уваги різним методологічним проблемам, які виникали у процесі таких розвідок.

Загалом за останні півстоліття субнаціональна тема пройшла складний шлях до становлення у порівняльній політології: від «відкриття» і аж до формування самостійного дослідницького напрямку. Зрештою, як будь-яка наукова проблематика, вона характеризується еволюційними етапами розвитку, які розмежовані хронологічно. Більше того, додатковими параметрами кожного періоду стають ключові постаті, базові ідеї/концепти та поле наукової розвідки, що сумарно можна узагальнити в рамках єдиного набору даних.

Звертаючись до аналізу субнаціональної теми в українській політології, її варто осмислювати в рамках двох вимірів/зрізів. По-перше, як самодостатній здобуток нашої вітчизняної науки. По-друге, місце такого доробку в дискурсі вивчення субнаціональної політики в Україні загалом. В цілому, зважаючи на новизну та віддалену локалізацію появи такої галузі політологічного знання, розвідки в українській політичній науці виникли зовсім недавно, а кількість вчених, які нею займаються, доволі незначна.

Як-не-як субнаціональна проблематика в Україні досліджується, хоча на помірному рівні/мірі в кореляції до багатьох держав світу. Попри це, наявний доробок вітчизняних науковців зумовлений більше специфікою національного вивчення відповідних процесів,

ніж західними тенденціями, зважаючи на їхні методологічні/методичні відмінності у виборі інструментарію. З іншого боку, концептуальне підґрунтя розвідок яскраво відображає, що наші дослідження є у тренді, але доволі в обмеженому варіанті вияву. Такий сценарій акумулює дві особливості, а саме: можливість пошуку власного знаряддя для аналізу субнаціональних явищ (позитивна) і ймовірність наукового застою та отримання поверхневих результатів під час розгляду випадків (негативна).

Однак ця ситуація сприятиме розвитку обох аспектів. Адже креативність й інноваційність українських вчених може збагатити деякі моменти у вивченні цієї теми – теоретико-методологічний і методичний, а втілення зарубіжного інструментарію і методик вимірювання субнаціональних процесів апробує їх на прикладі політичної практики в Україні, що у недалекій перспективі варто реалізувати у масштабі цілої держави.

У наш час субнаціональна тема переживає піднесення у політичній науці і є одним з її актуальних напрямів. Роль субнаціональних досліджень у кінці другої декади XXI ст. лише посилюється, зважаючи на те, що політичне життя соціуму рухається у двох взаємодетермінованих напрямках: воно одночасно інтернаціоналізується і локалізується. Загалом така специфіка сприяє змінам і нововведенням у вчиненні різних методологічних прийомів та технік у вивченні субнаціональних одиниць та (від середини другого десятиліття) їхніх структурних елементів, зокрема муніципалітетів.

Отож, ключова мета монографії – зробити комплексні спроби в окресленні історіографії теми в зарубіжному та вітчизняному охопленні, висвітлюючи концептуальні і методичні основи у часовому континуумі вперше в українській політології за останню декаду, відколи проблематика почала свою інкорпорацію до наукового дискурсу. Зрештою, були синтезовані хронологічні, теоретичні і техніко-технологічні підстави цілісності соціо-політичного буття у межах просторово-територіальної конструкції – субнаціональної

одиниці – як прояву унікального, за словами Е. Гібсона «не мінімізованого», інституційно-неформального життя спільноти на прикладах з різних куточків планети.

Розділ I

Концептуалізація політичної практики на субнаціональному рівні

1.1. Перший етап, або «відкриття» недосліджуваного предмета в межах політичної науки

Будь-яке дослідження субнаціональної тематики неодмінно втілювалося на неоднорідному теоретичному ґрунті протягом усього періоду її розвитку. Більше того, ця основа часто відображалася як агломерат поглядів/теорій щодо феноменів політичного життя на різних рівнях аналізу. По суті, обумовлено це тим, що проблематика була породжена як науковий результат національно детермінованих розвідок, тобто таких, що осмислювали політичні процеси у загальнонаціональному масштабі/ракурсі. З іншого боку, непрямий характер «видобування» субнаціональних питань з лона головної тематики уможливив їх виділення у порівняльній політології як автономних предметів дослідження згодом. Цей процес почав активно відбуватися уже в кінці ХХ ст., коли фокус уваги змістився на аспект субнаціонального (субдержавного) рівня.

Вивчення субнаціональної теми розпочалося від початку 70-х років ХХ ст. і триває дотепер. Хоча деякі її теоретико-методологічні особливості були закладені раніше – ще у 60-х роках ХХ ст. Очевидно, доволі складно віднайти пряму кореляцію цих напрацювань стосовно цієї тематики, проте їхній вплив все-таки був виражений, принаймні, у таких моментах. По-перше, як один з первинних конструктивних елементів у творенні генералізованого

дискурсу. По-друге, розвідки сприяли розширенню застосування системного підходу і компаративного методу стосовно політичних феноменів по-новому, зокрема прикладом може бути явище «регіон». Тому існує безпосередня потреба у висвітленні двох вище зазначених аспектів для візуалізації цілісного контексту.

Найперше треба виокремити постать У. Айзарда, американського економіста, географа та засновника «регіональної науки». У своїй праці¹ він намагався сконструювати інтегральну модель, у якій була наявна проекція соціально-економічного життя суспільства у територіальному вираженні. Отже, відбувається формування специфічного ландшафту, або території, що детермінований двома чинниками: економічним і географічним. Попри те, що політичний аспект був опущений (в принципі, не аналізувався взагалі), це дослідження вплинуло на безпосереднє вивчення територіальних процесів уже на субнаціональному рівні. Більше того, висновки У. Айзарда згодом дали поштовх до висунення тези про неоднорідність перебігу різних процесів (політичних, соціальних, економічних) у територіальних одиницях у державі, незважаючи на те, що сам науковець не зазначив про це. Така розвідка постала важливою перед усім тим, що окреслила адекватність застосування системного погляду щодо регіональних явищ як цілком автономних феноменів політичної дійсності, попри наявність національно детермінованих зв'язків у вигляді корелята «система-підсистеми».

Наступним, не менш вагомим, дослідженням того періоду була спільна праця науковців Х. Лінца і А. де Мігеля², в якій автори проаналізували значну кількість економічних, соціальних і культурних даних щодо провінцій Іспанії (так звані вісім Іспаній), аби продемонструвати високу міру розбіжностей між автономними

¹ Isard, W. (1960). *Methods of Regional Analysis: An Introduction to Regional Science*. The MIT Press.

² Linz, J. & de Miguel, A. (1966). *Within-Nation Differences and Comparisons: The Eight Spains*. Yale University Press.

областями та окреслити характер їх постійного погіршення у рамках національної інтеграції. Саме такий субнаціональний аналіз (очевидно, ця назва для 60-х років ХХ ст. не є актуальною, але за методологічним форматом виконання розвідки цілком виправдана) дав змогу виконати компаративний аналіз для достатньої кількості випадків протягом тривалого періоду й ефективно нівелював ймовірно хибні/спотворені чинники на рівні всієї країни. Згодом вищеописану специфіку перейняли задля майбутніх досліджень субдержавних кейсів у багатьох країнах світу.

Проте, незважаючи на релевантний теоретико-методологічний вклад у субнаціональний добуток (справу), наведений хронологічний проміжок варто осмислювати як доустановчий, або підготовчий. Це пояснюється моментом, що субнаціональна тематика може розглядатися тільки як винятковий результат тогочасних наукових розвідок (і то в ретроспективному ракурсі), а не як наслідок непрямих досліджень або селективної вибірки у національно детермінованих працях. По суті, це та ситуація, коли не варто дефініціювати «предметно» поле вивчення без інтенційованого дослідницького прояву у його межах у масштабі, що становить лише конкретний статус у політичній науці.

Загалом 70-ті роки ХХ ст. зафіксували початок довготривалого політичного процесу в глобальному масштабі під назвою «третьа хвиля» демократизації. Політичні дослідження осмислювалися в рамках теоретичної конструкції «загальнонаціональний ухил». Зрештою, у цей часовий проміжок, а також на відповідному характерному теоретичному підґрунті, започаткувалась традиція/напрямок проведення диференційованих субнаціональних розвідок.

Дискусію стосовно субнаціонального питання започаткував вчений Р. Даль у праці «Поліархія. Участь та опозиція»³. У цій ситуації доцільно використовувати словосполучення «субнаціональне

³ Dahl, R. (1972). *Polyarchy: Participation and Opposition*. Yale University Press.

питання», під яким висвітлюється якраз та відправна точка, від якої розпочалося відкриття субнаціональної проблематики (вступ до неї), а не окреслення та визначення її меж дослідження, що було зроблено пізніше. У праці автор визначив декілька проблем, які порушуються у взаємозв'язку з нею і становлять цінність з позиції розкриття теми в ендогенній препарації.

Головною тезою науковця стала ідея про нерівномірність рівня політичної участі та щодо оспорювання у межах цілої держави. Політолог зауважував: «І в минулому, і сьогодні режими також відрізняються у тому, яка частина населення допущена до досить рівної участі в контролі та оспорюванні дій уряду, тобто ступінь їхньої участі у системі публічного оспорювання»⁴. Така інтерпретація ідеї стосовно особливостей вищеназваних процесів, очевидно, не відобразила завершену форму думки Р. Даля, яка б інтегрувала усі ймовірні випадки політичної практики. Саме тому важливим аспектом став теоретичний момент її екстраполяції на нижчий рівень аналізу – на субнаціональний. Відповідно до цього, дослідник зробив гіпотетичну класифікацію країн, що заснована на можливостях публічного оспорювання громадянами у державі (див. рис. 1).

Серед чотирьох зазначених типів, які визначив Р. Даль, тут важливі два: а) конкурентний режим на національному рівні та гегемоністський режим на рівні субнаціональних організацій (II); б) конкурентний режим на рівні субнаціональних організацій і гегемонія на національному рівні (III). В їхніх межах безпосередньо відображається кореляція між субнаціональним рівнем аналізу політичних явищ та ідеєю про нерівномірність рівня політичної участі та оспорювання у контексті цілої держави та в її частинах.

Загалом цей висновок Р. Даля став ключовим теоретичним підґрунтям для подальших розвідок. З одного боку, дослідник визначив тільки площину реалізації такої кореляції (національно-

⁴ Dahl, 1972, p. 9.